

4. Михайлов Ф.Т. Философия образования: ее реальность и перспективы / Ф.Т. Михайлов // Вопросы философии. – 1999.– № 8. – С. 92–118.

5. Философия образования : сб. науч. ст. / [общ. ред. и вступ. ст. В.А. Ковалева]. – М. : Синтез, 1996. – 553 с.

УДК 316.2

Соболевська М.О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет соціології, кандидат соціологічних наук, доцент, докторант

ПОРЯДОК ІЗ ПАРАДОКСА: НЕОФУНКЦІОНАЛІСТСЬКА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО ПОРЯДКУ У СИСТЕМНІЙ ТЕОРІЇ Н.ЛУМАНА

У статті представлена та проаналізована проблема соціального порядку з позицій неофункціоналістської теорії систем Н.Лумана, в основі якої знаходиться парадоксальна теза про самозверненість та самовідтворення суспільства, що формується та обґрунтовується німецьким соціологом під впливом теоретичних і методологічних досягнень сучасної біології, нейрофізіології та кібернетики. Принцип подвійного опису, що визначає повернення та входження опису предмету до самого предмету опису, переключає увагу дослідника із предмету вивчення на сам процес опису, фокусуючись на умовах, в яких соціальні факти оформлюються і знаходяться. Звідси класичне соціологічне питання про соціальний порядок переоформлюється у питання про умови можливості соціального порядку.

Ключові слова: соціальний порядок, сучасна соціологічна теорія, неофункціоналізм, теорія систем Н.Лумана

В статье представлена и проанализирована проблема социального порядка с позиций неофункционалистской теории систем Н.Лумана, в основе которой находится парадоксальный тезис о самореферентности и самовоспроизводстве общества, который формируется и обосновывается немецким социологом под влиянием теоретических и методологических достижений современной биологии, нейрофизиологии и кибернетики. Принцип двойного описания, который определяет возвращение и входение описания предмета в сам предмет описания, переключает внимание исследователя с предмета изучения на сам процесс описания, фокусируясь на условиях, в которых социальные факты создаются и находятся. Отсюда классический социологический вопрос о возможности социального порядка преобразуется в вопрос об условиях возможности социального порядка.

Ключевые слова: социальный порядок, современная социологическая теория, неофункционализм, теория систем Н.Лумана

The article presents and analyzes the problem of social order from the position of N.Luhmann's neofunctionalist systems theory, the basis of which is the paradoxical thesis of self-references and auto-poesies of society that formed and grounded by German sociologist influenced of theoretical and methodological advances of modern biology, neurophysiology and cybernetics. The principle of double description that defines the return and enter the description of the subject until the subject description, switches the researcher's attention from the subject of study to the process of description, focusing on the conditions in which social facts are made and are. Hence the classical sociological question of social order reissued in question of provided opportunities for social order.

Keywords: social order, modern sociological theory, neofunctionalism, Luhmann's system theory

Актуальність дослідження. Історично склалося так, що розвиток соціологічної теорії відбувався під впливом і натхненням інших наук. Ще за часів

О.Конта взірцем для наслідування при створенні проекту нової науки про суспільство була обрана біологія (хоча першопочаткова назва, яку отримала соціологія у проекті позитивної філософії видатного француза і була соціальна фізика, однак, саме біологія за задумом Конта повинна була стати основою розвитку та передувала соціології у позитивістській системі класифікації наук), а її методологічні досягнення (як то - синтетичний підхід до осмислення біологічних процесів) ставали орієнтирами для обґрунтування можливості і необхідності наукових розвідок у сфері сумісного життя людей.

Віднесення соціології до групи гуманітарних наук, що задається особливостями конфігурації епістемі наукового знання, яку інший француз - М.Фуко [1] - позначає як сучасну, що проявляються "у прогалинах" трикутника "математика - емпіричні науки – філософія" і характеризуються постійним прагненням усвідомити і обґрунтувати свою позитивність, орієнтуючись на зразки науковості, представлені точними науками, стимулює соціологію до пошуків і запозичень з цих сфер пізнання, залучаючи ті способи та пізнавальні моделі, що розроблялись в межах даних наукових перспектив до власного методологічного апарату і стратегій пізнання соціального. Наслідуючи пізнавальні стратегії точних наук епістемологічне поле соціології як гуманітарної науки, слідуючи концепції Фуко [1], визначається двома типами пізнавальних моделей, що характеризують спосіб наукового обґрунтування можливостей пізнання соціального. Це, по-перше, метафоризація, що постає як запозичення і перенесення понять із інших сфер пізнання, яка широко представлена в історії розвитку соціологічної науки. По-друге, це – понятійно-категоріальні зв'язки, що позначаються як основоположні "пізнавальні моделі", які є не лише засобом наочно представити процеси, що характеризують сферу дослідження гуманітарних наук за допомогою метафор, однак вони дозволяють утворюватись ансамблю явищ і об'єктів можливого пізнання, вони забезпечують їх зв'язок в емпіричності, але даються досвіду вже зв'язаними в єдине ціле. Вони відіграють роль категорій у тому особливому роді пізнання, яким є гуманітарні науки. Ці основоположні моделі позичені гуманітарними науками із трьох галузей знання – біології, економії та аналізу мови. З пари таких понять утворюють відповідні пізнавальні моделі: функція і норма, конфлікт і правило, значення і система – охоплюючи всю сферу пізнання людини.

Так, наприклад, якщо у біологічній проекції людина виявляється як істота, що має *функції*, отримує подразнення і відповідає на них, пристосовується, розвивається, підпорядковується вимогам середовища, приймає певні модифікації, прагне зменшити протиріччя і конфлікт, а отже – має певні умови існування і можливість визначити середні *норми*, що дозволили б їй успішно функціонувати. Отже, та зв'язка понять, що формує епістемологічний ансамбль запозичений соціологією із біологічної традиції мислення, пропонує перенесення із цієї емпіричної галузі понять "функція і норма", що стало основою формування в межах соціологічного теоретизування цілого напрямку, відомого під назвою функціоналізм.

Маючи давню традицію розвитку функціоналістської методології як стратегії пізнання соціального, пройшовши становлення від вульгарного органіцизму (буквального ототожнення між суспільством та організмом) до принципів аналітичного реалізму у розробці системної теорії (в основі якої лежить

функціональна схема AGIL), традиції функціоналізму в сучасному соціологічному теоретизуванні повертаються як переосмислення принципів функціоналістського аналізу та спроб застосувати нові досягнення у галузі біологічної науки до методології і принципів пізнання соціального. Якщо перший напрямок – переосмислення функціоналізму і повернення до функціоналістської традиції характерний для теоретичного руху неофункціоналізму, то другий (назвати який неофункціоналізмом можна лише з певною умовністю) – претендує на більш амбіціозну назву – загальної теорії систем і був запропонований у творчому спадку німецького соціолога Ніколаса Лумана.

Отже, **метою даної статті** є розгляд базових принципів системної теорії Лумана у зв'язку із продовженням традицій функціоналістського аналізу в соціології та визначенням можливостей застосування новітніх досягнень у галузі біологічних наук до пізнання соціальних процесів та явищ, представлених як один із способів розвитку модерної соціологічної теорії, що відбувається у межах конфігурації сучасної епістеми наукової пізнання.

Разом із цим гносеологічним аспектом аналізу стратегій розвитку сучасної соціологічної теорії загальним контекстом розгляду особливостей сучасних пізнавальних процесів стає класичне для соціології питання – "як можливий соціальний порядок?". Отже, якщо в аспекті методології – ми спробуємо відповісти на питання як, яким чином до сучасної соціологічної теорії відбувається залучення досягнень, новацій, ідей і стратегій пізнання із суміжних наук (зокрема, біології та нейрофізіології), то змістовним завданням постає – окреслення тих можливостей, які дані запозичення відкривають для відповіді на класичне соціологічне питання про умови можливості соціального порядку. Саме через розгляд і представлення цих двох аспектів ми і звертаємось до соціологічної концепції Ніколаса Лумана, представлені автором як загальна теорія систем.

Становлення луманівської версії неофункціоналізму відбувається в контексті формування загальної теорії систем, розробленої наприкінці 1940-х років Л. фон Берталанфі. У більш широкому плані поле загальної теорії систем знаходиться у сферах кібернетики, біології, полівалентної логіки, теорії машин та теорії інформації. Загальнотеоретичну відповідь на питання про збереження системи у її ідентичності було отримано в дослідженнях процесу самовідтворення на рівні живої клітини у 1960-х роках. Чилійські нейрофізіологи У. Матурана й Ф. Варела в результаті своїх досліджень сформулювали нову системно-теоретичну концепцію – так звану "парадигму самовідтворюваних систем".

Самовідтворювані системи – це такі системи, які складаються з компонентів і відносин, здатних відтворювати елементи та зв'язки між ними за допомогою лише власних дій, тобто операцій, що відносяться до самої системи, а не до навколишнього світу. Таке відкриття виходило за межі предметної області біології, його потенціал міг бути використаний і в інших галузях знання, що й вирішив реалізувати Луман. Нову пізнавальну концепцію (як у свій час Парсонс парадигму відкритих систем) Луман зробив методом теоретичної соціології, пояснюючи проблему самовідтворення суспільства, збереження його ідентичності. Він зосередився на розробці загальної теорії соціальних систем.

При цьому німецький соціолог спирається не лише на ідеї нейрофізіологів У. Матурани і Ф. Варели, але й на теорії Х. фон Фьорстера та Г. Спенсера

Брауна, їхні філософські концепції стосовно форми, а також на принципи теорії відносності А. Ейнштейна, вмiло вписуючи iдею спостерiгача у конфiгурацiю системи, на роль якої в суспiльствi претендує соцiологiя. Луман також спирається на iдеї кiбернетики, що пiдтвердили високий ступiнь унiверсальностi системно-теоретичного знання.

До фiлософсько-методологiчних передумов, що стали базою системної парадигми Лумана i його розумiння суспiльства, можна вiднести класичний функцiоналiзм Б. К. Малиновського i А. Р. Радклiфа-Брауна, культурну антропологiю та етнологiю, а також феноменологiю Е. Гусерля, фiлософську антропологiю А.Гелена. Саме завдяки iдеям Гусерля та Гелена Луман здiйснив спробу фiлософського обґрунтування центральної категорiї своєї теорiї – редуцiї комплексностi свiту.

Цей фiлософсько-кiбернетично-бiологiчний мiкс рiзних пiдходiв покликаний допомогти, на думку Лумана, вирiшенню класичної проблеми соцiологiї, сформованої ще за часiв Т.Гобса – "як можливий соцiальний порядок?". У той же час, пiдступаючи до розгляду цього питання, Луман зазначає, що мова повинна йти не про практичнi вдосконалення тих вiдхилень, що можуть бути визначенi в iснуючих суспiльствах, але про "можливість будь-яких вдосконалень взагалi" [2], що може бути сформульоване як вiдповiдь на питання про те "як побудована система, що перетворює неймовiрне у iмовiрне, неможливе у можливе – якi умови можливостi соцiального порядку?". Для того, щоб вiдповiсти на це питання, на думку Лумана, необхідно переглянути i докорiнним чином змiнити класичну соцiологiчну традицiю з її традицiйними – структурними та функцiональними – установками, що значно обмежують перспективи пошуку можливої вiдповiдi на поставлене запитання.

Вихiдна точка луманiвської теоретичної побудови – прагнення знайти вихiд iз кризи класичного функцiоналiзму 1950-х рокiв, представники якого, на думку дослідника, ще не звiльнилися вiд „онтологiчного детермiнiзму” i пояснювали функцiю як „закрiпленi вiдносини мiж особливими причинами й особливими наслiдками”. Вiдповiдно до позицiї самого Лумана, будь-яка вимога тлумачити соцiальний феномен каузально передбачає „детермiнiстську онтологiчно-метафiзичну концепцiю соцiального порядку” [2]. Соцiологiя має позбавитися методiв каузальної науки, оскiльки кожному наслiдку передує нескiнченна множина причин, так само як i з кожної причини виникає велика кiлькiсть наслiдкiв.

Луман звернув увагу на те, що поки функцiя розглядається як певний iнварiант (дiя, яка повинна бути виконаною), не можна уникнути закидiв супротивникiв функцiоналiзму в тому, що функцiональний пiдхiд, який формувався пiд знаком боротьби iз каузальностю (тобто пошуком не функцiй, а причин, якi зумовлюються суспiльнi явища), насправдi виявився приховано каузальним i телеологiчним, оскiльки розглядав функцiю як кiнцеву мету, а отже, як „цiльову причину” явищ. Iдея Лумана полягала в позбавленнi функцiоналiзму вiд пошуку будь-яких констант, заміні поняття про необхідну функцiю як необхідний результат. Функцiя, вважав Луман, не є результатом, вона становить собою регулятивну сенсову схему, яка органiзовує сферу порiвняння еквiвалентних результатiв.

Слід зазначити, що якщо Луман іноді й веде розмову про каузальність, то тлумачить її досить своєрідно – як особливий вид функціоналізму, коли жоден з емпіричних доказів не є вирішальним. Отже, початок і розвиток кожного пізнавального процесу вимагає безперервних теоретичних рішень. Отже, каузальні відносини постають як свого роду застосування функціональних категорій. Під „функцією” у цьому випадку не розуміються фіксовані відносини між специфічними причинами і специфічними наслідками. Функція – це значуща регулююча структура, яка уможлиблює організацію порівняльних ситуацій між рівнозначними діями.

Метою неофункціоналістської соціології такого роду буде не пояснення необхідності або можливості відносин між причинами і наслідками, а визначення відношення „функціональної еквівалентності” між різноманітними можливими причинами, беручи до уваги проблематичність наслідків.

Переваги функціонального аналізу, на думку Лумана, полягають в порівняльному дослідженні, яке поєднує різноманітні можливі причини з однаковим наслідком, а різноманітні можливі наслідки з однаковою причиною, тобто у постійному відкритті „нових можливостей”. Специфічним об’єктом такого методу є раціональне уявлення проблем через абстрактні конструкції порівняльних можливостей.

На думку Лумана, до Парсонса соціологія розглядала проблематику соціального порядку, користуючись понятійним апаратом XIX ст., який застосовувався і в аналізі післявоєнного суспільства. Звертаючи увагу на історію питання про можливість соціального порядку, Луман відзначає у ньому кантівський присмак техніки постановки питання, коли питається не про те, що має місце, а про те, "як щось можливе?": як щось можливо пізнати?, як щось можливо оцінити?, як можлива людська взаємодія?, як можливий порядок такої взаємодії?

Зрештою, класичні відповіді на питання про умови можливості соціального порядку так чи інакше зверталися до розгляду природи людини – соціальної, політичної (полісного укладу життя – згадаймо аристотелівське визначення людини як істоти політичної, полісної, а отже, - соціальної), божественної – такої, що намагалася прояснити зовнішні – політико-етичні або теологічні – приписи регулювання соціального життя. Альтернативою божественно-природним концепціям соціального порядку стала поява у 17-18 століттях договірних концепцій соціуму. Однак, головною проблемою, на думку Лумана, таких концептуальних пояснень, що розглядають договірний характер суспільних утворень, є те, що вони вже передбачають існування певного соціального порядку, те, що він існує до всяких договорів: "сім'я існувала до того, як з'явилося сімейне право... релігія існувала до того, як з'явилися догмати та регламентації з боку церкви"[3, с. 328]. Отже, звернення до історії укладання суспільного договору виявляється таким саме безпорадним, як і пошуки відповіді на питання про формування соціального порядку через виявлення зовнішніх обставин його укладання.

Подолання цього відставання в теорії стало для Лумана, як і для Парсонса, однією з найважливіших установок. Його соціологія націлена на оволодіння складністю соціального світу, на можливість його адекватного розуміння людиною. Щоб досягнути такої масштабної мети, соціологія повинна стати

сучасною. А для цього, на думку Лумана, слід перевести основний пізнавальний інтерес з питання про те, „що таке суспільство?” до питання: „як воно функціонує?” [3, с. 329].

На думку Лумана це можна здійснити через більш послідовну реалізацію методології функціоналізму, передусім шляхом його своєрідної радикалізації. Необхідно, вважає він, відмовитися від будь-якого телеологічного мислення, тобто пошуку кінцевої мети, до якої були б спрямовані всі дії системи (навіть її існування); а також від спроб встановити, з одного боку, детермінованість будь-яких подій, а з іншого – здатність тих чи інших структур виконувати цілком визначені дії. Замість вивчення і визначення каузальних (причинних) зв'язків, Луман пропонує пошук „функціональних еквівалентів”.

Німецький соціолог вбачає істотний недолік структурного функціоналізму Парсонса в тому, що він підтримує „застарілу думку” про те, що мета науки полягає у встановленні причинно-наслідкових зв'язків, а „функція” – лише частина, особливий випадок „причини”. На думку Лумана, правильніше розглядати останню (причину) як особливий вид функціонального зв'язку. Якщо для Парсонса первинною і визначальною стосовно функції є структура, то Луман вважає первинною функцію, а не структуру. Тим самим він намагається відмежуватися від каузальності структурного функціоналізму, де всі елементи системи необхідні і корисні. Натомість, у такій радикальній версії функціоналізму, пропонується представити структури у вигляді проблем, тобто з'ясувати не їхні функції, а те, які структури могли б виконувати певні функції. Це означає, що кожна структура може бути замінена іншою, еквівалентною за функцією, яку вона виконує. Отже, не структурний функціоналізм, а функціональний структуралізм [5, с. 52] є основним методологічним підґрунтям луманівської концепції.

Перевага функціонального структуралізму полягає в тому, що ця теорія може провести розрізнення між структурою і процесом і дозволяє розглядати це розрізнення як „диференціацію дійсності”, як аспект „проблеми комплексності”. Теорія, запропонована Луманом, розглядає функцію диференціації структури і процесу через редукцію комплексності, що відбувається шляхом подвійної вибіркової. Коли ми маємо справу з високим рівнем комплексності, виявляється вигідним і навіть необхідним здійснення редукції як виходу до певних можливостей. Однак для цього необхідно вивести загальний і відносно незмінний „код” значень, у межах якого й відбуватиметься конкретний вибір попередньо структурованих альтернатив. Виходячи з цього, Луман робить висновок, що структура є проектом змісту до невизначеності, тобто скоріше селективно-вибірковою роботою, ніж директивною напередвизначеністю. Саме селекція надає інформативного і одночасно спрямовуючого сенсу. Тоді як свого сенсу вона набуває завдяки тому, що розкриває невизначеність світу і визначає обсяг можливостей, який відповідає горизонту часу і місткості людської свідомості.

Такі положення, на думку Лумана, покликані зруйнувати „онтологічні упередження” про те, що системи існують як об'єкти. Автор робить наголос не на „соціальній об'єктивній області систем, а на „властивому світові” розрізненні системи й навколишнього середовища”[4, с. 27]. Відповідно й структура за Луманом перестає бути чинником стійкості системи: вона стає чинником її оновлення. Дослідник прямо вказує на те, що недоліки функціоналізму зумовлюються розглядом функції як „концепції цінності”. Для досягнення

необхідного рівня складності важливо провести розрізнення між функцією і її виконанням (дією). В результаті, доходить висновку Луман, стає можливим визначення, наприклад, політики через обмеження рішень: оскільки завжди можна поставити питання "кому вигідна певна (політична) дія?". Тоді як інше питання – "чи можуть особливі дії реалізовуватися через обмеження дій?" – залишається відкритим. Тобто створення моделі обмеженості не є цінністю саме по собі і ще меншою мірою є критерієм раціональності. Це просто щось, що повинно бути покладено в плані можливості існування десь ще більшої раціональності. Тим не менше, саме в цьому полягають специфікації, по відношенню до яких політична система і повинна бути диференційованою.

За Луманом, сучасне суспільство відрізняється від суспільств попередніх етапів наявністю функціональної диференціації. Однак він тлумачить це поняття дещо інакше, ніж у дюркгеймівській традиції, де функції фактично виконуються людьми. У Лумана мова йде про диференціацію систем. Це стає можливим завдяки тому, що елементом системи стають не індивіди (актори або діючі особи), а сама комунікація – „конкретні люди не є частиною суспільства, але частиною оточуючого середовища... суспільство не складається із „відносин” між людьми... поняття комунікації містить у собі більш точне уявлення (і реконструює те, про що міркують звичайні соціологи, коли ведуть розмову про „відносини”) [4, с. 36]. У комунікації беруть участь щонайменше двоє. Якщо комунікація відбулася, то вона вже не належить жодному з них. Вона відбулася між ними.

Яким же чином можна її побачити, дослідити і вивчити, адже сама по собі комунікація не помітна? Побачити можна лише дію. Справа вирішується, на думку Лумана, шляхом спостереження: комунікація спостерігається як дія. Дія, у свою чергу, може бути приписана й людині, хоча це також питання розрізнення, яким користується спостерігач. Жодних пріоритетів індивід (людина, діюча особа) не мають. Тому і поняття функції у Лумана не пов'язане з традиційною „корисністю”, „доцільністю”, а виявляється певною регулятивною змістовною схемою порівняння випадкового (контингентного) і спрямоване на пошук функціональних еквівалентів. Вихідним пунктом такого порівняння мають бути не ті чи інші постійні сутності, а проблеми, вирішення яких може відбуватися тим чи іншим чином. Кожен з цих способів еквівалентний іншому у вирішенні цієї проблеми (хоча вони і є цілком різними в іншому вимірі), крім того, кожен спосіб сам може розглядатися як проблема.

Отже, неофункціоналізм, за Луманом, характеризується неприйняттям субстанціональної реальності і особливим типом теоретичних конструкцій. Абсолютизація функції по відношенню до структури є радикалізацією функціоналізму. Якщо виходити з двох типів теоретичної орієнтації у постановці проблеми адекватного тематизування суспільного життя, перший з яких передбачає єдину соціальну гармонію, порядок і в цілому ставить питання про основу і причини відхилень від такої гармонії, а другий спрямований на перетворення в проблему самої гармонії як такої, – то німецький соціолог обирає другий шлях. Для нього соціальний порядок є не метою, якої потрібно досягнути, або визначити міри відхилення від цієї мети та причини таких відхилень (як це було сформовано класичною функціоналістською традицією). Сам порядок і його досягнення вже є певною проблемою – вирішення якої не можливо без розуміння умов постановки і формулювання цієї проблеми.

Саме з цих позицій, за словами Лумана, класичне соціологічне питання про умови можливості соціального порядку повинне бути переформульоване у питання про можливість подвійної контингентності..

Звернення до поняття подвійної контингентності, на думку Лумана, здатне надати відповідь на поставлене питання на новому рівні. Це поняття, що сформувалося внаслідок міждисциплінарних досліджень – культурної антропології, політології, психології та соціології – особливу увагу зосереджує на ціннісній перспективі структури очікувань, прагнучи зрозуміти як утворюються спільні цінності, як відбувається символічне кодування соціальної поведінки.

Перспектива побудови соціальної теорії на основі поняття подвійної контингентності передбачає модель, згідно якої один одному протистоять *Alter* та *Ego* (це можуть бути людина або група), кожен із своїми потребами та здібностями. Перший залежить від результатів діяльності другого, другий – відповідно від першого. Кожен може або діяти, або утриматись від дій. Тут і виникає питання, як знайти шлях до взаємодоповнення очікувань діяльності, а не просто розходження один від іншого.

Парсонс при вирішенні цієї проблеми йде шляхом класичної соціології, що базується на розгляді спільних ціннісних орієнтацій: передбачається, що існує певна спільна система цінностей, яка актуалізується в процесі взаємодії і надає взаємним очікуванням спільної точки відліку. У більш абстрактній формі в соціологічній концепції Парсонса це задається розрізненням культури та соціальної системи, де культура ставиться на більш високу позицію в ієрархії. Тобто визнається, що соціальні системи неможливі без регламентуючого впливу культури, без загального визнання цінностей і норм, спільної мови тощо.

Дійсно, така позиція, на думку Лумана, виправдовує себе, оскільки в емпіричній реальності навряд чи знайдуться суспільства, в яких не було б хоча б мінімального ціннісного консенсусу або спільних нормативних основ права, моралі або мови. Однак, питання про те як врегулювати ситуацію подвійної контингентності, якщо уявити собі, що учасникам взаємодії з самого початку взагалі не відомо які є цінності, і чи є вони спільними, і виявлення цієї спільності відбувається вже у другу чергу після формування черги сумісних очікувань, реалізації дій та взаємодій.

Саме детальна увага до механізму взаємодії встановленню очікувань і сподівань, наводить німецького соціолога до висновку про те, що вирішальним моментом пояснення умов можливості впорядкування соціальних дій є час, асиметрія в часі: "Хтось діє першим і тим самим встановлює термін, який ставить іншого перед вибором – сказати так чи ні, прийняти чи відхилити" [3, с. 332]. Отже, робить висновок Луман – відповіддю на питання як можливий соціальний порядок потрібно вважати не ціннісний консенсус, а часовий аспект, часову структуру: "соціальний порядок утворюється тоді, коли хтось задає час, запускає дію, робить пропозицію або самопрезентацію і тим самим ставить інших перед необхідністю реагувати" [3, с. 332].

Луман шукає методологічне обґрунтування того, як виникає порядок із рекурсивних (самозвернених) комунікацій, як можливий порядок, якщо об'єкти, що стають змістом комунікації не можуть виступати основою для раціональної вибудови і узгодження. Порядок – згідно Луману – це результат циркулярного відношення комунікації до комунікації, оскільки лише у такому зверненні за

принципом кола і може бути народжена власна поведінка системи – її самореферентність: те, що визначає систему як таку.

Система понять, що стала основою соціологічної теорії Лумана була запозичена у австро-американського кібернетика Х. фон Ферстера. Він розробив теорію закритого системного процесу, який можна визначити як "спостереження спостереження із зникненням спостереженого". Елімінація висхідного аргументу і поява "власних значень" є наслідком рекурсивного характеру операцій: звернення до результатів попередніх операцій як до підґрунтя наступних. В процесі опису відбувається зняття питання про предмет опису (що спостерігається?), залишаючи одне лише питання – як спостерігається?, - тобто питання про те, за допомогою яких операцій здійснюється спостереження.

Висновки. Отже, основоположною тезою неофункціоналістського переосмислення Луманом класичної соціологічної проблеми про можливість соціального порядку стає ідея про те, що суспільство саме себе описує за допомогою комунікації. Ця парадоксальна теза про самозверненість та самовідтворення суспільства, яка формується та обґрунтовується німецьким соціологом під впливом теоретичних і методологічних досягнень сучасної біології, нейрофізіології та кібернетики – є ключовою у розумінні луманівської концепції суспільства і соціального порядку. Принцип подвійного опису – повернення або входження опису предмету до самого предмету опису (так, згідно Луману, соціологія спостерігаючи за суспільством – суспільство суспільства – знаходить у своєму предметі себе, перетворюючись на опис опису) - переключає увагу дослідника із предмету на сам процес опису, слідуючи програмі не дослідження соціальних фактів у класичному дюркгеймівському сенсі, але умов, в яких ці факти оформлюються і знаходяться. Такий теоретичний підхід дозволяє по-новому поглянути на класичну проблему соціального порядку не стільки визначаючи принципи його організації, як демонструючи парадоксальність і неймовірність можливості самого порядку, складність та умовність його можливості, фіксуючи увагу дослідника на тих процесах, які перетворюють неможливе (неймовірне) у можливе.

Література

1. Фуко М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук / М.Фуко. - СПб.: А-сэд, 1994. – 406 с.
2. Луман Н. Невероятность коммуникации / Н.Луман // Проблемы теоретической социологии. - Вып 3. Отв. ред. А. О. Бороноев. — СПб.: Издательство СПбГУ, 2000.
3. Луман Н. Введение в системную теорию / Н.Луман. - М.: Издательство "Логос", 2007. - 360 с.
4. Луман Н. Понятие общества / Н.Луман // Проблемы теоретической социологии. — СПб.: Петрополис, 1994. — С. 25-42.
5. Филиппов А.Ф. Теория систем: аутопойесис продолжается / А.Филиппов // Социологическое обозрение. – 2003. – Т.3. - №1. – С. 50-58.